

Історія та загальний стан слов'янських студій в Італії (1920-2000 рр.)

Джованна Броджі

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 6. – Харків; Київ: Критика, 2004. – С. 5-22.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4-87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

Джованна Броджі (Мілан)

ІСТОРІЯ ТА ЗАГАЛЬНИЙ СТАН СЛОВ'ЯНСЬКИХ СТУДІЙ В ІТАЛІЇ (1920 — 2000)*

1. В Італії не було свого Адама Міцкевича, який би викладав курс слов'янських літератур у такому престижному закладі, як Колеж де Франс, до того ж у середині XIX ст. країна не мала такого політичного впливу, як Франція. Однак навіть в Італії наприкінці XIX ст. спостерігався серйозний інтерес до слов'янських літератур, фольклору та мов. Про це свідчать такі імена, як С. Ч'ямпі, Ч. Тенка, Д. Ч'ямполі, А. де Губернатіс, Е. Теза, Дж. Асколі, Н. Томазо та інші¹. З впевненістю можна сказати, що багатотисячові взаємини зі словенцями та хорватами, які жили на кордоні з Італією, стосунки з якими почалися ще в середні віки й особливо активізувалися в епоху Відродження, а також потужний ідеологічний зв'язок, що об'єднав ці нації в часи «весни народів» та Рісорджіменто — все це впливало на розвиток славістичних досліджень і надихало на нові відкриття у слов'янських літературах ще до перших десятиліть XIX ст.

Однак лише після Першої світової війни, з появою нових національних спільнот і політичних утворень в Європі та на Сході, були створені умови для виникнення слов'янознавчих дисциплін у рамках академічної системи. Звичайно, такий феномен мав місце і в інших західних країнах, особливо у Франції. Фактично, починаючи з 20-х рр. XX ст., курси слов'янських літератур і лінгвістики з'являлися не лише

* Друкується за виданням: Giovanna Brogi Berkoff. Histoire et profil des études slaves en Italie (1920-2000) // Les études slaves en France et en Europe. Actes du colloque organisé par l'association BESEDA du 26 au 28 juin 2000 à l'Institut d'études slaves et à la Bibliothèque nationale de France. Comité de rédaction Vera Deparis et Mireille Fomenko. Paris, Institut d'études slaves 9, rue Michellet, 2001. Редакція висловлює вдячність французьким колегам за надану можливість здійснити переклад і публікацію цієї статті (Ред.).

в рамках вивчення інших літератур або індогерманістики, але також при новостворених кафедрах. В Італії першою з них була кафедра слов'янської філології, організована при університеті в Падуї та доручена Джованні Маверу.

Мавер, який потім був запрошений очолити кафедру російської мови та літератури в Римському університеті, написав праці з полоністики, сербо-хорватської лексикології та компаративного літературознавства. У ті ж часи Етторе Ло Гатто (професор, який працював у Падуї, а потім у Римі) заклав міцний фундамент для вивчення російської культури та літератури, написавши монументальні праці з історії, літератури, історії театру, ідеологічних та мистецьких течій в Росії та переклавши з вражаючою працьовитістю твори класиків російської літератури. Саме він заснував Інститут Західної Європи, який кілька років видавав перший журнал італійської славістики — «*Europa orientale*» (I-XXIII, 1921-1943)².

У міжвоєнний період було створено кілька нових славістичних кафедр (у Неаполі та Венеції); завдяки особистій ініціативі деяких «просвічених» діячів з'явилися дослідницькі центри, найбільш помітним з яких був центр родини Берсано-Беджей; остання започаткувала в Турині традицію польських студій, що активно розвиваються навіть сьогодні, а створений нею осередок продовжує бути основним серед сучасних центрів полоністики в Італії³.

Не слід забувати також про зроблений завдяки угодам між урядами або інституціями внесок іноземних наукових закладів до створення культурної системи, яка дозволила італійській славистиці розквітнути після Другої світової війни. «*Stacja naukowa*» з її великою бібліотекою, що була заснована у 1927 році й яка веде свій родовід від *Akademii Umiejętności*, згодом Польської Академії наук, має велике значення не лише для польських студій, а й для всієї славістики. Поряд з нею, з 1992 року при польському посольстві в Італії існує Інститут культури. Ці два центри організують конференції, виставки, конгреси та дебати, готують публікації, які викликають значний інтерес у італійців та поляків⁴.

В академічних колах ще згадують про Артуро Кронію, відомого своїми хорватськими студіями, але найбільше своєю оригінальною синтетичною працею, яку він вважав «історичним підсумком тисячоліття» й яку після війни було опубліковано під назвою «*La coposcenza del mondo slavo in Italia*» (Падуа, 1958). Навіть сьогодні ця праця залишається невичерпним та незамінним джерелом інформації з історії італійської славістики.

Свого часу не менш важливими (а до того ж цікавими та корисними) були антології, коментарі, критичні статті та переклади таких видатних діячів, як Енріко Дам'яні, Луїджі Сальвіні, Леоне Пачіні-Савой, пізніше праці русиста Вольфа Джусті, славіста та русиста Евеля Гаспаріні. Останній в 70-ті рр. опублікував працю «Il matriarcato slavo. Antropologia culturale dei Protoslavi» (Флоренція, 1973), яка привернула увагу своїм антропологічним та фольклористичним змістом (рідкісний факт у слов'янських студіях в Італії!). Треба також згадати діяльність Романа Поллака, який першим почав викладати польську мову та літературу в Римському університеті, тим самим відкривши шлях найбільш важливій кафедрі польських студій в Італії. Його наступниками були такі вчені зі світовою репутацією, як Дж. Мавер, С. Грачотті, П. Маркезани і, вже в наші часи, Л. Марінеллі.

Ця перша фаза у процесі розвитку славістики в Італії може характеризуватися двома протилежними, але тісно пов'язаними між собою тенденціями. З одного боку, створення нових кафедр відповідало принципу, пов'язаному з романтичною традицією, якому сприяли поява нових політичних утворень у Східній Європі з 1918 року, а також ідея «національної освіти». З іншого боку, інтереси вчених часто були ширшими за інтереси дисципліни, яку вони мали офіційно викладати. Не лише філолог-романо-германо-славист Г. Мавер, що завдяки своїй освіті, багатонаціональній та багатокультурній особистості мислив та писав одночасно як компаративіст і славист, але також Ло Гатто, професійний русист, перекладав і вивчав чеську літературу, болгарист Е. Дам'яні перекладав з різних мов і читав курси літератури різних народів, А. Сальвіні цікавився літературою і фольклором різних слов'янських народів, особливо чеського, українського, польського та російського. Цей феномен не властивий Італії, але він був (і залишається) більш яскраво вираженим у цій країні, ніж в інших. Можливо, це походить від стійкості гуманістичної традиції (домінуючої ще у XIX ст.), яка розглядала літературу як «humanitas». Або, можливо, це пояснюється більш практичними потребами, що виникли через необхідність у часи, коли дисципліни, пов'язані зі слов'янськими країнами, лише починали розвиватися, надавати базову інформацію про народи і культури, мало відомі широкій публіці в нещодавно об'єднаній Італії, яка ледве перестала бути неграмотним та глибоко сільськогосподарським суспільством. Звичайно, політичні зв'язки з деякими країнами сприяли поширенню популярних книжок та статей відповідного змісту. Іноді навіть йшлося про оригінальні

дослідження, про перші переклади, граматики та словники; у цьому розумінні характерними є болгарські та українські студії⁵.

Італії не властиве домінування з самого початку російської літератури в дослідженнях і популяризації славістики. Не можна заперечувати, що в італійських слов'язознавчих студіях міжвоєнного періоду польські та хорватські сюжети займали важливе місце, співмірне лише з вивченням польської літератури. Завдяки своїй якості та прихильному ставленню до неї студентів і публіки, польська культура й література посідали привілейоване місце в італійській славистиці; у цьому відношенні їх можна порівняти хіба що з російськими студіями, особливо в деяких схожих аспектах кількості та якості. Ця схожість залежить від кількох факторів: від багатовікової традиції тісних стосунків між Польщею та Італією, а також від інтелектуального і культурного рівня викладачів та любителів польської літератури, постійної присутності польських культурних організацій в обмінах та взаємних угодах між італійськими та польськими університетами, від стипендій тощо.

Академічні слов'язознавчі студії в Італії зазнали інтенсивного розвитку між 1960 та 1980 рр. Було створено кафедри російської мови та літератури не лише при всесвітньо відомих університетах у Римі, Падуї, Мілані, Пізі, Неаполі, Болоньї, Турині, Флоренції, Венеції, Генуї, Павії, але також і в менш відомих центрах, таких як Барі, Бергамо, Мачерата, Парма, Пескара, Салерно, Урбіно та пізніше Кассіно, Форлі, Вітербо й деяких інших. У деяких центрах також існували кафедри слов'янської філології та кафедри однієї або кількох слов'янських літератур, окрім кафедри російської літератури.

Таке поширення славістики мало багато позитивних якостей. Перша з них та, що, починаючи з 60-х рр., це дозволяло численним науковцям (тоді ще молодим) працювати у сфері славістики. Цей факт набував важливого значення, тому що не лише стійка традиція вивчення різних сучасних літератур (щодо російської літератури, згадаймо декілька авторитетних імен: Анджело М. Ріппеліно, Вітторіо Страда, Ніна Кауштішвілі, Л. Пачіні-Савой, І. Амброджіо та ін.), але також розквіт досліджень на терені слов'янської філології й вивчення середньовіччя, Ренесансу та барокко стимулював і розвивав напруги, намічені ще з часів Мавера.

Викладацька діяльність Дж. Мавера, а потім, починаючи з 50-х рр., й Рікардо Піккіо, Санте Грачотті, Наталіно Радовича, А. Кронії, Бруно Меріджі, Карло Вердіані дозволили сучасному поколінню мати

необхідну базу для отримання широких університетських знань і стимул до пошуків, які здобули міжнародне визнання у таких сферах, як видання текстів, розвиток і типологія давньослов'янської мови, типологія та поетика літератури *Slavia orthodoxa*, польської, чеської, хорватської літератур епохи Ренесансу та барокко, стосунки між Польщею та Італією, багатоміжові зв'язки між Італією та Балканами.

Детальні нотатки та солідну бібліографію з цього приводу можна знайти у вже згаданій праці «*La slavistica italiana*»⁶. Там говориться про різні дисципліни в окремих розділах: слов'янської філології, слов'янської лінгвістики, балтійських та балто-слов'янських студій, компаративної літератури, російської літератури доби середньовіччя, а також XVIII, XIX, XX ст., українських, білоруських, польських студій, чеської та словацької літератури, словенських, сербо-хорватських, болгарських та македонських досліджень (їхніми авторами були, відповідно: Дж. Делл'Агата, А. Кантаріні, П.У. Діні, С. Грачотті, Дж. Броджі-Беркофф, М. Ді Сальво, Д. Кавайон, К.Дж. Де Мікеліс, Е. Згамбаті, П. Маркезани, А. Вільдова Тозі, С. Бонацца, Ф.С. Перілло, Дж. Джерков).

Поширення кафедр — великих, малих і дуже малих, стало перешкодою для створення значних дослідницьких центрів, які б фінансувала держава, таких, наприклад, як Інститут слов'янознавчих студій у Парижі, інститути Академії наук слов'янських країн та Академії наук у Австрії, як дослідницький центр на чолі з Х. Ротте в Бонні, Академія Вестфалії та інших, подібних до них. Це не означає, що не були проведені та реалізовані важливі дослідження. Вони здійснювалися частково в співпраці з колегами з різних університетів. Більшою мірою це були особисті ініціативи авторитетних дослідників, реалізовані «спонтанними» співробітниками, частіше випадкові, ніж заплановані.

Недоліки в їхній організації та плануванні не завадили отримати важливі результати й частково підтримувати на високому рівні дослідження та викладання. Уже близько п'ятнадцяти років організація дослідників-докторів наук здійснює свій внесок у процес формування молодих спеціалістів і талановитих студентів, які підтримують традицію слов'янських студій в Італії, знаходять у них нові теми та ідеї. Чого дуже бракує, так це викладання російської мови на рівні ліцеїв, що обмежує можливості молоді брати участь у подальшій науковій роботі та робити кар'єру в суспільстві.

З іншого боку, численні контакти, які мали наукові центри при університетах і окремі вчені зі своїми закордонними колегами, істот-

но вплинули на те, щоб використовувати результати досліджень, проведених в Італії, під час обговорення важливих тем на міжнародному рівні. Дуже часто завдяки подібним стосункам з'явилися нові концепції, що мали вирішальний вплив на розвиток деяких дисциплін. З цієї точки зору можна згадати дослідження Ренесансу в Італії та його зв'язків з Ренесансом у слов'янських країнах, епохи барокко, критику та видання давніх слов'янських текстів, слов'янську православну літературу, російський авангард, радянську літературу, чеську літературу ХХ ст., польський модернізм, формування літературної мови у слов'янських народів, а також багато іншого, що можна було б довго перелічувати. Розвиток слов'янських студій в Італії та їхню міжнародну «присутність» характеризували таким чином не лише певна фрагментація та індивідуалізм, але також і наявність міцних міжуніверситетських зв'язків на національному і міжнаціональному рівнях.

2. Важко резюмувати на кількох сторінках найважливіші напрямки досліджень і результати, отримані італійськими славістами. Проте ми спробуємо це зробити, беручи за основу згадану вище працю, на бібліографію якої ми й посилаємося. У дослідженнях середньовічної православної славистики виділяють два окремих, хоча й взаємопов'язаних, напрями. Слов'янська філологія, яку ми можемо визначити як «класичну» (її засновником був В. Ягіч, що разом з А. Мазоном, А. Вайяном та Ж. Лепісьє створив найавторитетнішу в Західній Європі наукову школу у Франції), мала видатних представників, які вивчали давньослов'янську мову та видавали відомі давньослов'янські тексти. Серед них — видання Н. Радовича «Le pericope glagolitiche della Vita Constantini» (Неаполь, 1965) та «Pericopi del Vangelo» (Падуя, 1982), М. Капальдо «Codex Suprasliensis» та компаративні праці зі слов'янської агіографії та релігійної риторики (у тому числі присвячені Іоанну Екзарху, «Патерикону» тощо). Добре відоме нове видання «Про письмена» чорноризця Храбра, здійснене А. Косовою (Софія — Флоренція, 1980). Р. Піккіо⁷ та А. Данті приділили велику увагу теоретичним аспектам критичного видання релігійних слов'янських текстів, особливо текстів Русі (А. Danti. *Fra Slavia orthodoxa e Slavia romana. Studi diecdotica*, видані А. Джамбеллукою Косовою, Палермо, 1993).

Гіпотези, висунуті А. Данті, та використані ним теоретичні принципи видання текстів «Слова про закон і благодать» митрополита Іларіона та «Задонщини» здобули міжнародний резонанс у зв'язку з відомою полемікою, в якій брав участь Д.С. Ліхачов, і яка частково

велася на сторінках «Трудов отдела древнерусской литературы» та «Ricerche slavistiche». Передчасна смерть А. Данті (1939-1979) завдала удару слов'янській філології в Італії (такого ж, як і смерть Ж. Лепісьє у Франції). Нові покоління вчених продовжують ці студії.

Дж. Зіфер видав численні праці з перекладу рукописів «Життя Костянтина», Храбра, Іларіона в «Quaderni utinensi» (8, 1990), у «Слові» (1994-1996) та ін.; Н. Марчіаліс переглянув рукописну традицію одного з листів Івана IV (Materiali per l'edizione critica della «Risposta» dello zar Ivan IV a Jan Rokyta, Кальярі, 2000), молодий Ч. Дідді зайнявся складною проблемою діалогів Григорія Великого (Dialoghi di Gregorio Magno nella versione antico-slava, Салерно, 2000).

Р. Піккіо та Дж. Делл'Агата колись багато працювали над релігійною слов'янською літературою, її типологією та еволюцією. Як відомо, концепція Р. Піккіо базується на ідеї «Slavia orthodoxa», тобто культурного простору, що характеризується спільною спадщиною, складеною з текстів, ідей, спогадів та біблійних образів, тематичними ключами та ритмічними структурами. Ця спільна спадщина сформувалася в Болгарії періоду її «золотої доби», потім перейшла до Київської Русі, була вдосконалена в Сербії та Болгарії часів Другого царства, трансформована в Московській Русі, Україні та Сербії в епоху першої перебудови на західноєвропейський лад.

Збірники статей Р. Піккіо були опубліковані італійською (Letteratura della Slavia ortodossa, Барі, 1991), болгарською (Православното славянство и старобългарската културна традиция, Софія, 1998) та польською (1998) мовами⁸. Учень Р. Піккіо, Дж. Делл'Агата, навпаки, підкреслював деякі аспекти специфіки різних регіонів проживання православних слов'ян, наголошуючи, що він робить це «з точки зору першоджерел».

Головним внеском Дж. Делл'Агати було, мабуть, те, що він, разом з італійськими та закордонними колегами на чолі з Р. Піккіо, досліджував «питання мови» у слов'ян, конкретніше, у Болгарії (збірник праць Дж. Делл'Агати був виданий болгарською мовою під назвою «Студии по българистика и славистика» (Софія, 1999). Ім'я Р. Піккіо пов'язане з двома томами відомих «Aspects of the Slavic language question» (New Haven, 1984), які є принципово новим італійським внеском у міжнародні слов'янознавчі студії останніх десятиліть як за своєю теоретичною концепцією, так і за результатами дослідження⁹.

З досліджень про православних слов'ян періоду середньовіччя згадаю ще праці Д. Джіраудо про «Слово кратко» монаха Веніаміна (Ве-

неція, 1976) та «Дракулу» (1972). Окрема група праць присвячена текстам та ідеї «Москва — третій Рим» (див., наприклад: «L'idea di Roma a Mosca». *Secoli XV-XVI, Roma, 1993*) з численними лексикографічними та юридичними студіями, у тому числі Д. Джіраудо та Дж. Маніскалко Базіля (*Lessico giuridico, politico ed ecclesiastico della Russia del XVI secolo, Roma, 1994*).

Р. Факкані зайнявся численними варіантами Новгородських грамот (див. його «*Iscrizioni novgorodiane su cortecchia di betulla*», Удіне, 1995). Також треба назвати праці Дж. Броджі Беркофф, присвячені структурі та композиції деяких агіографічних творів Русі та Болгарії епохи патріарха Євфимія; дослідження М. Гарзантіні про ігумена Даниїла (1988) і, його ж, величезний новий огляд історії та критики перекладів Євангелія (*Die altslavische Version der Evangelien. Forschungsgeschichte und zeitgenössische Forschung, Bohlau, 2001*).

Щоправда, дослідження із середньовічної літератури Русі з'являються досить рідко в останні роки. Досить цікаві для філологів мовознавчі дослідження Вітторіо Томелері, молодого вченого, який вивчав переважно переклади з латини, зроблені в Новгороді XV ст. (статті в «*Ricerche slavistiche*» і в *A. I. O. N.*), а також монографічне видання «*Die Pravila gramaticnye, der erste syntaktische Traktat in Russland*», зі вступом В. С. Томелері.

Видатний болгарський, а тепер вже італійський, славіст К. Станчев видав у Болгарії важливі описи та дослідження слов'янських рукописів, фундаментальні праці з поезики та давньо-болгарської літератури, студії про Климента Охридського та про жанри літератури (Климент Охридський, Софія, 1988 у співпраці з Г. Поповим; Стилістика и жанрове на старобългарската литература, Софія, 1995; *Catalogo dei manoscritti slavi del Pontificio Istituto Orientale di Roma, Рим, 1997; Barocco letterario*, *op. cit.*, pp. 275-292). Літературні жанри Русі, зокрема, її епістолярне мистецтво, вивчала також Дж. Броджі Беркофф.

Численні італійські славісти використовували компаративний підхід. Візьмемо, наприклад, хорватські студії А. Кронії й дослідження С. Грачотті з хорватської, угорської та італійської літератури епохи Ренесансу і барокко. Публікації останнього щодо Ренесансу, барокко та аркадії в Польщі та Італії й досі залишаються фундаментальними. Вони зібрані в польському перекладі книги С. Грачотті «*Od Renesansu do Oświecenia*» (Варшава, 1991)¹⁰. Також відомі компаративні славістично-романознавчі дослідження Р. Піккіо (*Etudes littéraires slavo-romaines, Флоренція, 1978*). Дж. Броджі Беркофф присвятила

проблемам історіографії XVI та XVII ст. у Польщі, Далмації, Росії та Україні свої публікації в «Ricerche slavistiche», «Europa orientalis» та в різних збірниках; деякі з них зараз можна знайти в польському виданні її книги «Królestwo Słowian» (Варшава, 1999, з повною бібліографією автора).

Слов'янська лінгвістика, як би мало нею не займалися італійські вчені, все ж таки має кілька важливих праць. Після робіт піонерів у цій галузі Дж. Мавера, Н. Радовіча та Б. Меріджі (його лексичні дослідження про родові зв'язки, зокрема) я б хотіла назвати новіші праці: А. Кантаріні, М. Енрієтті з протослов'янської фонетики, Л. Жебера про деякі аспекти дієслова, А. Крейсберга з контрастивної слов'яно-романської лінгвістики, Р. Бенакйо про слов'янсько-романських компаративістів та серію досліджень Л. Жебера, Ф. Джусти Фічі та С. Сіньйоріні під загальною назвою «Morfosintassi delle lingue slave». Крім того, Ч. Лазорса працює в даний час над історією сучасної російської мови.

3. Гілками, на яких вирости найкращі плоди в теплиці «національних» літератур, є російські та польські студії.

Найбільш авторитетним ім'ям тут після Ло Гатто є, без сумніву, Анджело Марія Ріпеліно (що передчасно пішов з життя у 1978 році). Геніальний есеїст, перекладач та поет надзвичайного рівня, витончений критик, він вплинув на все покоління молодих вчених, читачів та студентів. Згадаймо його чудові «Il trucco e l'anima. I maestri della regia nel teatro russo del Novecento» (Турин, 1965), «Letteratura come itinerario nel meraviglioso» (Турин, 1968), «Saggi in forma di ballata» (Турин, 1978).

Добре відомі також книги Вітторіо Стради, який завжди пов'язував свої дослідження з російської літератури (зокрема, ХХ ст.) з працями про тогочасних політиків, здійснюючи таким чином фундаментальний внесок у міжнародні дискусії (як, наприклад, у «Tradizione e rivoluzione nelle letterature russe», Турин, 1969; СРСР-Росія, Мілан, 1985), «Le veglie della ragione. Miti e figure della letteratura russa da Dostoevskij a Pasternak», Турин, 1986).

Ч. Дж. Де Мікеліс мав вирішальний вплив на літературу ХХ ст. зі своїми монографіями про Пастернака (1968), Фофанова (1973), а також виданням «Il futurismo italiano in Russia» (1973). Він також є великим авторитетом у галузі середньовічної літератури: його книги про Антихриста («I nomi dell'avversario», 1979), про «еретиків» XV ст. є дуже оригінальними, також як і «I Valdesi di Novgorod» (Турин, 1993). Його нова праця «Il manoscritto inesistente: i Protocolli dei savi di Sion.

Un apocrifo del XX secolo» (Венеція, 1998) є особливо важливою. Поза сумнівом, це найбільш глибокий, гострий та повний текстуальний, історичний та ідеологічний аналіз відомих антисемітських «Протоколів».

Було б надто довго перелічувати численні книги та статті, присвячені російській літературі в Італії. Ми наведемо лише кілька призвиць, одразу ж вибачаючись, що не можемо вказати їх усі. Ч. Дж. Де Мікеліс, С. Гарцоніо, Н. Марчіаліс («Caronte e Caterina», Рим, 1989, зокрема) та Л. Россі писали про зв'язки між Росією та Італією у XVIII ст. Про російську повість, давню та сучасну, а також про романи XVII та XVIII ст. можна прочитати у Д. Кавайона та М. Ферраці, який також нещодавно написав «Comedie e comici dell'arte italiani alla corte russa».

З праць Д. Кавайона, крім численних статей про Тютчева, Пушкіна, Лескова та ін., добу 1731-1738 pp. (Рим, 2000), можна назвати «Memoria e poesia. Storia e letteratura dell'ebraismo moderno» (Рим, 1988). Надзвичайно новаторськими, навіть для вже вивчених матеріалів, є праці С. Гарцоніо про зв'язки між поетичним текстом, музикою та театром у Росії XVIII та XIX ст., а також про переклади з італійської та про проблеми віршування («Gli orizzonti della creazione», Болонья, 1992).

Згадаймо також праці Л. Маргаротто про авангард, соціалістичний реалізм та інші теми XX ст., М. Мардзадурі та Д. Рідзі про авторів XIX та XX ст., Р. Факкіні про Й. Мандельштама, Ю. Лотмана, Б. Пастернака, Проппа та ін., праці М. Боеміг про артистичне життя та російський театр у Берліні («Das russische Theater in Berlin, 1919-1931», Мюнхен, 1990), Дж. Піретто про радянську літературу.

Неможливо перелічити ще багатьох інших, які на це заслуговують, для цього треба звернутися до вже названої бібліографії в «La slavistica in Italia». Однак, згадаймо «Storia della civiltà letteraria russa» за редакцією М. Колюччі та Р. Піккіо (том 1-2, Турин, UTET, 1997). Незважаючи на велику кількість авторів та співробітників, ця синтетична праця виділяється своєю точністю, однорідністю у методології, органічністю і вичерпністю наведених сюжетів та бібліографії.

Проблема італійської полоністики набагато складніша, тому її висвітлення може бути лише частковим¹¹. Окрім праць М. Берсано-Беджей про романтизм та численних і різних за тематикою досліджень К. Яворської (приміром, «Польська присутність у П'ємонті» у «L'est europeo e l'Italia, Женева-Монкальєрі, 1995; «Неминуча тінь буття» у Interpretazione ed ermeneutica. Studi in onore du G. Vattimo, Турин,

1996) та Дж. Томасуччі («Contributi italiani al XI Congresso Internazionale degli slavisti», Краків — Неаполь, 1998), італійські полоністи у своїх роботах приділяли увагу насамперед домодерним періодам і ХХ ст.

Крім праць Дж. Мавера та С. Грачотті, згадаймо численні дослідження Ренесансу та барокко (часто порівняльного італійсько-польського або польсько-італійського характеру), Ч. Вердіані, П. Маркезани, Л. Росетті, А. М. Раффо, Р. Піккіо, історика Д. Каккамо, А. Данті, Дж. Броджі Беркофф, Е. Згамбаті, Ю. Журавської, М. Чіккаріні. ХХ ст. особливо активно вивчали П. Маркезани, Н. Контьєрі, А.М. Раффо, С. Де Фанті, К. Яворська, Р. Леванські, Ф. Каталуччіо, історик А. Тамборра, Журавська, Л. Гамбакорта та ін.

Двома найбільш активними та найбільш «продуктивними» полоністами на той час були П. Маркезани та Л. Марінееллі. Численні статті Маркезани, які, на жаль, ще не зібрані в єдину книгу, переходять від польського перекладу Е. С. Пікколміні до стосунків між Польщею та Італією у XVI та XVII ст., до Красінського, Молодої Польщі, Віткевича, Гомбровича та, нещодавно, до Шульца (див. чудову працю «Bruno Schulz il profeta sommerso», Scheiwiller, Мілан, 2000). Л. Марінееллі написав фундаментальні праці про А. Вата, про проблеми перекладу та здатності до перекладу («Sienkiewicz, Kniaznin, D. Bartoli» та ін.) Він вклав свої сили у публікацію та аналіз польського перекладу «Adon» (Giambatista Marino/ Anonim, Adon, z rękopisów wydali L. Marinelli, K. Mrowcewicz, Рим — Варшава, 1993, 1-2). Різні його статті присвячені XVII ст. та маринізму в Польщі (такі, наприклад, як статті у АА. VV. «Cultura e traduzione», Рим, 1995 та «La nascita dell'Europa», Флоренція, 1995). Л. Марінееллі також є автором цінної синтетичної праці «Література доби барокко у Польщі» в тому, присвяченому барокко в слов'янських країнах («Il Barocco letterario nei paesi slavi», Рим, NIS, 1996). Авторами тому є також В. Бешінова, С. Банацца, Дж. Броджі Беркофф, О. Пахльовська, Ф.С. Перілло, Е. Петру, К. Станчев, А. Вільдова; ця праця привнесла багато нового у розуміння проблем (регіональних, компаративних, національних, теоретичних та естетичних) барокко у всіх слов'янських країнах; вона має велику бібліографію.

4. Що стосується інших слов'янських літератур, то тут панорама значно скромніша. У дослідженнях про Богемію домінує одна незрівнянна книга — «Praga magica» (Турин, 1973). З під пера Джузеппе Д'єрні виходять цікаві нові дослідження (у Ricerche slavistiche та ін-

ших італійських і чеських книгах і журналах). Щодо ХХ ст., то Дж. Д'єрна видав численні переклади (Teige, Weil, Храбал, Кундера та ін.), документи з футуризму та багато статей про цих та інших авторів, а також на мистецькі та кінематографічні теми. А. Вільдова та А. Козентіно опублікували надзвичайно корисні переклади, бібліографічні довідники та синтези. А. Вільдова також написала низку статей з літератури ХІХ та ХХ ст., зокрема, про зв'язки чеської літератури з італійською та французькою. Франсуа Есван присвятив свою увагу, головним чином, чеській лінгвістиці (див. його статті в «Ricerche slavistiche», А. І. О. Н., «Slavistika», «Europa orientalis», «Problemi di morfosintassi delle lingue slave», 1995). ХХ ст. досліджували також С. Ріхтерова та А. Козантіно.

Словенські студії були добре представлені як в першій фазі розвитку славістики (Дж. Мавер, А. Кронія, Е. Дам'яні, Л. Сальвіні), так і потім, після Другої світової війни, завдяки Б. Меріджі (автор «Storia della letteratura slovena», Мілан, 1961, «Storia della letteratura ceca e slovacca», Мілан, 1958, «Letterature della Jugoslavia», Мілан, 1970). Вони були сконцентровані, особливо в останні десятиліття, на популяризації (Брессан зробив численні переклади зі вступами) або ж на деяких персонажах чи аспектах регіону Трієста, Гориції та Удіне. Праці, присвячені діалектам (зокрема, роботи Р. Венак'ю), а також інші, спрямовані більше на вивчення культури та історії (М. Jevnikar, J. Pirjevec, А. Tambogga, F. Ferluga-Petronio, як і інші дослідники, не обов'язково університетські) є дуже важливими. Особливо заслуговує на увагу солідна праця С. Бонацці, присвячена, головним чином, вивченню робіт «батьків» славістики та слов'янської філології. У своїх книгах та статтях він опублікував та проаналізував значну кількість невиданих документів, тим самим зробивши помітний внесок до історії славістики (наприклад, «Bartholomaeus Kopitar, Italien und der Vatikan», Munich, 1980 та багато інших статей, особливо в німецьких та австрійських збірниках).

Кронія, вчений та популяризатор з глибокими знаннями, спрямував свою інтенсивну діяльність водночас на сербську та хорватську літературу, фольклор, мову та на численних персонажів і теми, пов'язані з відносинами між Італією та Хорватією (див. бібліографію у «Slavistica in Italia»). Потім слід назвати праці С. Грачотті, які присвячені, головним чином, Ренесансу та барокко, і серед них «La critica di Jaksа Cedomib», Мілан, 1960, а також численні статті у збірниках різних авторів («Barocco in Italia e nei paesi slavi del Sud», Флоренція,

1983, наприклад, як і «Studi sulla questione della lingue», 1972, вже згадані) або у «Ricerche slavistiche». Після численних статей Дж. Марк'юрі 50 — 60-х рр., в яких італійсько-хорватські відносини знову посили привілейоване місце, В. Морпрудо, який багато писав про фольклор, Ч. Верд'яні, що писав про М. Маруліча (див. «Ricerche slavistiche», 1958, 1959), виділяються статті та книги Ф. С. Перілло (зокрема, назвемо «Le sacre rappresentazioni croate», Бари, 1975; Rileggendo Kacic. Tra storia e folclore, Фазано, 1984). Л. Костантіні, відомий до того ж як чудовий перекладач, написав кілька гарних статей про слов'яносербську мову та зв'язки між сербською та хорватською культурами наприкінці XVII ст. С. Бонацца писав про Вука Караджича, Є. Колітара, А. Доллабеллу та інших осіб, пов'язаних з історією славістики та (або) ілліричною самосвідомістю. Останнім часом двоє молодих вчених присвятили себе хорватській та сербській тематиці — це Б. Ломаджистро, який пише про XVII ст. та зв'язки з Propaganda Fide, та Р. Морабіто, що цікавиться в рівній мірі сучасною лінгвістикою та літературою.

Болгарська культура, як середньовічна, так і сучасна, привернула увагу Р. Піккіо та Дж. Делл'Агати (див. бібліографії у наведених вище творах). Один том був присвячений болгарському національному Відродженню та його зв'язкам з італійською культурою («La rinascita nazionale bulgara e la cultura italiana», Рим, 1995). Й. Йерков написав різні статті про Бакшича, Парцевича, Станіслава та інших болгарських католиків XVII ст. (див., наприклад, «Ricerche slavistiche», 1977-1979; «Europa orientalis», 1985, 1989). Можна згадати також дослідження з давньої та сучасної літератури в різних італійських та закордонних публікаціях, у творах А. Джамбеллуки Косової, С. Грачотті, Е. Згамбаті, В. Спасової та істориків А. Тамборрі і А. Пітасіо.

Інтерес до української літератури особливо зріс за останні роки. Діставши сприятливого розвитку в міжвоєнний період завдяки політичній ситуації та досягненням деяких дослідників високого рівня, як українських (Є. Онацький, В. Федорончук), так й італійських (А. Пальм'єрі, Е. Дам'яні, Л. Сальвіні, В. Джусті), дослідження української культури розвиваються у зв'язку з уже зазначеним інтересом до епохи барокко (зокрема, див. праці М. Бараккі Баваньйої, Дж. Броджі Беркофф, Р. Піккіо, Е. Згамбаті), а також, зокрема, літературного барокко. У зв'язку з тисячоліттям хрещення Русі та формуванням незалежної української держави Дж. Джіраудо прискорив розвиток відповідних досліджень чи то своїми власними статтями, чи організації-

єю міжнародних конгресів, які базувалися на таких книгах, як «Che cos'è l'Ucraina?» Венеція, Ca' Foscari, 1998; «l'Ucraina del XVIII secolo: croceveva di culture», 2000; «Miti antichi e moderni tra Italia e Ucraina» (2 томи), Падуя, E. V. A, 2000. Статті, присвячені Україні (крім статей про Польщу та Росію), знаходимо в «Traduzione ed elaborazione in Polonia, Ucraina e Russia (XVI — XVIII secolo)», Дел'Орсо, Александрія, 1999. Різні статті Луки Кальві, який також перекладав українських авторів, звернені до сучасної української літератури та русинів (як, наприклад, у «Letterature dei paesi slavi. Storia e problemi di periodizzazione», Мілан, A. I. S., 1999). Назвемо також «A History of the Church in Ukraine», том I, видану С. Сенік в «Pontificio Istituto Orientale» у Римі 1993, і особливо монументальну «Civiltà letteraria ucraina», Рим, 1998 Оксани Пахльовської, яка залишиться на роки головним довідником з української літератури всіх епох, не кажучи вже про багату сучасну бібліографію.

5. Я б хотіла назвати також деякі журнали, бібліографічні збірники, спілки та бібліотеки.

Перші спеціальні журнали відповідної тематики були видані в Римі. Крім уже названого «Europa orientale», слов'янська секція Інституту Східної Європи під керівництвом Ло Гатто видала з 1926 по 1932 (томи 1 — 8) «Rivista di letterature slave», задуманий, щоб поширювати основи фундаментальних знань та переклади спеціально серед широкої публіки. Після 1945 року саме «Ricerche slavistiche» посів важливе місце серед європейських публікацій зі славістики. Заснований у 1952 році Дж. Мавером та успішно керований Р. Піккіо та С. Грачотті, він з самого початку набув наукового характеру, звертаючись до професійно підготовленої публіки. Журнал чітко дотримувався принципів італійської славістики: міжнародна відкритість, сильний компаративний акцент, розмаїття тем (традиційна слов'янська філологія, яку розуміли в широкому значенні, середньовічна література, література епохи Ренесансу та барокко, лінгвістика та теорія літератури, сучасні національні слов'янські літератури). Хоча й зі значними труднощами, «Ricerche slavistiche» й нині представляє еталон стабільності та авторитетності.

У 1981 році М. Капальдо та А. Д'Амелія заснували новий журнал, який навіть у своїй назві — «Europa orientalis» — сприйняв ідею, висунуту Ло Гатто у 1921 році. Рівною мірою відкритий для неслов'янознавчих тем (Угорщина, Румунія, Албанія, Балкани), журнал і досі виходить регулярно, маючи цікаві за тематикою томи. «Annali

дell'Istituto Orientale di Napoli» (A. I. O. N. Slavistica)¹², в основному різнопланові, з нерегулярними публікаціями, досить часто містять у собі цікаві статті та матеріали. Після багаторічного керівництва «Анналами» Н. Мініссі та Р. Піккіо їх змінив на цій посаді Б.А. Успенський.

У 1994 році з'явився журнал «Russica romana», заснований та керований Мішелем Колюччі. Витриманий в дусі суперництва, зорієнтований в основному на сучасну російську літературу, журнал відверто залишає привілейоване місце темам, пов'язаним з Італією, але водночас регулярно дає притулок статтям на середньовічні та українські теми. Його відзначають кількість та якість рецензій. Нарешті, назвемо «Slavica tergestina», цікавий як з мовознавчої, так і з літературознавчої точок зору, особливу увагу привертає його восьмий том (2000). Керований Іваном Верою, журнал видається університетами Трієста та Бергамо. Інші видання (такі, як «Il mondo slavo» у Падуї, «Est-Eugora» в Удіне) мали бідне та коротке життя. «Rossija/Russia», заснований В. Страдою в 1971 році з наміром бути сполучною ланкою у взаєминах між Заходом і Сходом, він продовжує виходити, хоча й нерегулярно. «Rassegna sovietica» зі своєю виразною заідеологізованістю та всім відомою роллю популяризатора перестав існувати в 1991 році. Навіть за цих умов можна сказати, що життєздатність періодичних видань справді вражає, особливо беручи до уваги постійні труднощі, причиною яких є загальна дезорганізація, брак технічного персоналу та, дуже часто відсутність фінансування. Італійські журнали зі слов'янських студій публікують статті всіма слов'янськими та західноєвропейськими мовами.

Нарешті, університет у Пізі вже впродовж кількох років видає журнал зі слов'янських та балтійських студій, який поживляє молодий лінгвіст та дослідник Балтії П'єтро У. Діні.

Незважаючи на різні спроби змінити ситуацію, які повторювалися декілька разів, бібліографічна інформація є, мабуть, найслабшим місцем. Це ускладнює роботу італійських та іноземних славістів, особливо через недостатнє поширення італійських книжок та статей за кордоном. «Eugora orientalis» зробив вдалу спробу регулярно публікувати, враховуючи наукові критерії, поточну бібліографію (томи 2-6) Східної Європи. Після тривалої перерви в цій справі тепер регулярно видаються лише довідники за матеріалами міжнародних конгресів зі слов'янських студій.

Багато інформації зі слов'янських студій можна знайти в італійських журналах (зокрема, «Ricerche slavistiche») до 1996 року регуляр-

но видавав коментований список наукових публікацій італійських славістів). У наш час, завдяки постійним турботам Габріеле Маццеллі, бібліотекаря за фахом, поточна бібліографія включена до веб-сайту Італійської Асоціації Славістів (AIS)¹³. Крім цієї бібліографічної роботи, AIS забезпечує публікації італійських учених до міжнародних конгресів славістів. У 1988 році їхні праці, підготовлені до міжнародного конгресу в Софії, були опубліковані в «*Europa orientalis*» (том 7), а в 1993 р. в журналі «*Ricerche slavistiche*» побачили світ праці, представлені на конгресі в Братиславі. Щодо інших, то вони були видані окремо. Декілька публікацій були зроблені AIS за матеріалами національних конгресів (як, наприклад, «*Le letterature dei paesi slavi. Problemi di ripiodizzazione letteraria*», за редакцією Дж. Броджі Беркофф, Мілан, 1999).

Окрім AIS, заснованої у 1971 році, з 1994 р. існує також Італійська Асоціація українських студій (AISU), яка організовує конгреси та вже видала декілька томів наукових праць¹⁴.

Дуже важко зібрати докупи інформацію про стан бібліотечних фондів. Важливі фонди, дуже часто з рідкісними цінними виданнями, знаходяться в бібліотеках кафедр славістики при університетах у Римі, Неаполі, Падуї, Пізі, Мілані, Венеції та деяких інших містах. Національні бібліотеки в Римі та Флоренції володіють кількома італійськими рукописами та творами зі славістики, але вони не мають спеціально організованих тематичних фондів. Одна слов'янська секція почала утворюватися та швидко розростатися в Римській Національній бібліотеці, але вона перебуває поки що на початковій стадії свого розвитку. Бібліотека Східного Папського інституту, відома в світі, неоціненна для досліджень епохи середньовіччя, філософських або теологічних студій¹⁵. Ватикан має унікальні фонди про слов'ян (рукописи, давні видання, історичні документи), особливо для тих, хто вивчає середньовіччя, XIV-XVII ст., історію церкви та зв'язки між слов'янським світом та Західною Європою. Державні бібліотеки Casanatense у Римі та Marciana у Венеції, відомі також своїми архівами, багаті на давні видання, присвячені слов'янським і компаративним студіям. Щодо польських студій, то є чудові колекції при університетах у Римі, Генуї, Пізі, Падуї, при романській секції Польської Академії наук та при Папському інституті еkleзіастичних студій у Римі. На жаль, скарбниці італійських бібліотек мало використовуються через хронічний та, я б навіть сказала, драматичний брак приміщень, фондів, персоналу, спеціалістів і добре впорядкованого каталогу.

З великими труднощами та непевністю, через хронічну неорганізованість усієї італійської системи, загострену нещодавніми змінами у Європі та в самій країні, суперечливими та хаотичними реформами уряду і особливо тяжкими нескінченими ударами по фінансовим та організаційним планам, слов'янські студії в Італії сьогодні намагаються підтримувати свої традиції. Зростає спеціалізація, інтерес до широких міжкультурних й міждисциплінарних тем, особливо серед молодих учених, що проявляється в численних публікаціях. Критика текстів продовжує цікавити багатьох учених, молодих та не дуже, часто з різними поглядами навіть щодо того, які тексти публікувати: давньослов'янські, російські середніх віків, сучасні, друковані або рукописні (або ж зовсім неіснуючі, як, наприклад, «Протоколи сіонських мудреців»!). Лінгвістика, незалежно від того, вважати її діахронічним, чи синхронічним дослідженням мовної системи, дуже часто сприймається італійськими славістами як дисципліна, що стоїть ближче до літературного тексту. Не згасає інтерес до методу «наближення до тексту», зважаючи на лінгвістичні та філологічні фактори більш широкого культурного контексту. Узагалі, підходи різні, часто досить індивідуальні, але їм не бракує інтересу!

(Пер. з французької Я. В. Кравченко)

ЛІТЕРАТУРА

1. S. Aloe, Angelo De Gubernatis e il mondo slavo. Gli esordi della slavistica nei libri, nelle riviste e nell'epistolario di un pioniere (1865-1913), Pise, Editrice Pisana, 2000.

2. Cf. G. Maver, «La slavistica italiana nel decennio passato e i suoi compiti futuri», in Rivista di letterature slave, VI, 1931, pp. 5-16; R. Picchio, «Quaranta anni di slavistica italiana nell'opera di E. Lo Gatto e G. Maver», in: Studi in onore di E. Lo Gatto e G. Maver, Firenze, 1962, pp. 1-21; R. Picchio, «La slavistica come sintesi storico-filologica nell'opera di Bruno Meriggi (1927-1970)», in Ricerche slavistiche, XX-XXI, 1973-1974, pp. 347-354.

3. La Polonia, il Piemonte e l'Italia. Omaggio a M. Bersano-Begey, Alessandria, Dell'Orso, 1997.

4. Докладнішу інформацію можна отримати за адресою: accadpol@tin.it та istituto.polacco@flashnet.it

5. La slavistica in Italia: cinquant'anni di studi (1940-1990). Dir. G. Brogi Bercoff, G. Dell'Agata, P. Marchesani, R. Picchio. (Libri e Riviste d'Italia. Saggi e Documenti, Ministero per I Beni Culturali e Ambientali), Roma, 1994;

Bibliografia della slavistica e della balto-slavistica italiana, red. G. Mazzitelli, доповнення до Contributi italiani al XII Congresso Internazionale degli Slavisti (Cracovia, 1998), Associazione Italiana degli Slavisti, 1998.

6. La slavistica in Italia: cinquant'anni di studi (1940-1990). Dir. G. Brogi Bercoff, G. Dell'Agata, P. Marchesani, R. Picchio, (Libri e Riviste d'Italia. Saggi e Documenti, Ministero per I Beni Culturali e Ambientali), Roma, 1994; Bibliografia della slavistica e della balto-slavistica italiana, red. G. Mazzitelli, доповнення до Contributi italiani al XII Congresso Internazionale degli Slavisti (Cracovia, 1998), Associazione Italiana degli Slavisti, 1998.

7. Повний список публікацій Р. Піккіо можна знайти у двотомнику, присвяченому: *Studia mediaevalia et humanistica* Riccardo Picchio dicata, Roma, 1986.

8. Р. Піккіо був редактором видання на схожу тему: *Studi sulla questione della lingua presso gli Slavi*, Roma, 1972, яка включала праці М. Колоччі, Л. Костантіні, Дж. Делл'Агати, С. Грачотті, І. Мамчарца, Р. Піккіо.

9. Бібліографія автора знаходиться у: *Filologia e letteratura nei paesi slavi. Studi in onore di S. Graciotti*, Roma, 1990.

10. Деякі статті про «*Russica romana*», «*XVIII vek*», публікації «*Study group on eighteenth century Russia*» та інші збірники. Див. також «*A window on Russia*», Roma, 1996.

11. Див. бібліографію, наведену вище, а також: М. е М. Bersano Begey, *La Polonia in Italia. Saggio bibliografico*, Torino, 1949; S. Graciotti-K. Zaboklicki, *La polonistica in Italia e l'italianistica in Polonia (1945-1979)*, Польська Академія наук, Рим, Вроцлав, 1983.

12. Існує також історична секція, цікава для славістів.

13. <http://www.humnet.unipi.it/presais/> Президентом AIS на цей час є проф. Стефано Гардзоніо, Istituto di lingua e letteratura Russa, Via della Faggiola, 2, 56126 Pise.

Факс: 0039-(0)50550445, presias@ling.unipi.it

Для отримання детальнішої інформації: slavo@mailserver.unimi.it

14. За інформацією можна звернутися до: gbrogi@mailserver.unimi.it

15. Pontificio Istituto Orientale, Piazza S. Maria Maggiore, 7, 00185 Roma

Факс: 0039 (0) 64465576